

Den anden revolution

de arabiske opstande belyst af arabisk postmarxisme

Haugbølle, Sune

Published in:
Dansk Sociologi

Publication date:
2015

Document Version
Også kaldet Forlagets PDF

Citation for published version (APA):
Haugbølle, S. (2015). Den anden revolution: de arabiske opstande belyst af arabisk postmarxisme. *Dansk Sociologi*, 26(4), 71-92.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain.
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact rucforsk@kb.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Den anden revolution:

De arabiske opstande belyst af arabisk postmarxisme

Denne artikel analyserer arabiske marxistiske intellektuelles læsninger af de arabiske opstande siden 2011 og introducerer til arabisk postmarxisme forstået som social teori, der baserer sig på hele den brede familie af marxistiske teorier og traditioner men forholder sig kritisk til den. Artiklen trækker på Alain Badiou's undersøgelse af begivenhed, situation og spor. For rigtigt at forstå en begivenhed som de arabiske opstandes betydning, må nogen engagere sig i at undersøge dette spor kritisk. Jeg argumenterer, at arabisk postmarxisme repræsenterer en kritisk undersøgelse af et Badiou'ske spor, der viser tilbage til uafklarede begivenheder i fortiden. Sporet går i retning af tidligere arabiske revolutioner, og de arabiske marxisters deltagelse i dem samt deres tidligere læsninger af forholdet mellem stat, samfund og intellektuelle. Deres erindringsarbejde er således også et politisk arbejde, der søger at forklare, hvordan de arabiske opstande blev muliggjort, og hvordan de adskiller sig fra tidligere revolutionære øjeblikke. Denne analyse viser yderligere, at ikke-vestlige samfunds egne læsninger og intellektuelle traditioner skal tages alvorligt i sammenlignende studier af revolution. Postmarxistisk teori er relevant for revolutioner, fordi den giver redskaber til at analysere det revolutionære subjekt, som Skocpol og andre ignorerede, men som revolutionsteori i dag har indset er af afgørende betydning for forståelsen af sociale revolutioner.

Søgeord: revolution, arabiske opstande, postmarxisme, kollektiv erindring, Badiou.

Denne artikel analyserer arabiske marxistiske intellektuelles læsninger af de arabiske opstande siden 2011. Jeg er inspireret af teoretikeren David Scott (2014), der har undersøgt, hvordan caribiske intellektuelle læser deres lokale erfaringer fra kolonialisme, statssammenbrud og revolution ind i en global teoretisk sammenhæng. Dette forsøg på at gentænke social teori fra "periferien" er udtalt i postmarxistiske traditioner i ikke-vestlige lande. Ved postmarxisme forstår jeg globale teoridannelser med et ikke-dogmatisk marxistisk udgangspunkt, der har haft omfattende indflydelse på kritisk teori, postmodernisme, feminisme og poststrukturalisme (Sim 2002). Jeg forstår postmarxisme som social teori, der trækker på hele den brede familie af marxistiske teorier og traditioner (Harrison 2011). Nogle holder således fast i klasseanalyse, mens andre kun bruger udvalgte dele af den marxistiske arv. Alle er dog rundet af marxisme og refererer til arven. Postmarxister fra afrikanske, latinamerikanske, arabiske og asiatiske lande har haft konkrete erfaringer med revolution, og "indfødte" teoretikere, som Fanon, Said og Spivak, er blevet afgørende for inddragelsen af postkoloniale perspektiver i moderne socialteori. Men ud over postkoloniale koryfæer findes en mængde af spændende og vigtige stemmer, der, fordi de ikke skriver på engelsk, sjældent bliver inddraget i sammenlignende studier og teori. Formålet med denne artikel er at introducere til nogle af de centrale arabiske debatter om revolution siden 2011 med et særligt fokus på postmarxistiske læsninger.

Ved at introducere et dansk publikum til arabisk postmarxisme ønsker artiklen yderligere at diskutere relevansen af marxistisk revolutionsteori. Denne skole – som Skocpol (1979:6-9) kaldte en af fire vigtige familier inden for revolutionsteori – dækker bredt fra politiske strategier som Lenin og Mao, teknologiske determinister som Bukharin, der blev kritiseret af vestlige marxister, især Gramsci og Lukacs, og endeligt strukturalister som Althusser i hvis fodspor Skocpol selv trådte. Laclau og Mouffe og Alain Badiou's arbejde med revolutionær subjektivitet er nyere eksempler på postmarxistisk revolutionsteori (Harrison 2011). Alle disse teoretikere tager udgangspunkt i Marx' og Engels' grundlæggende syn på revolutioner som et resultat af en indbygget konflikt i den kapitalistiske orden, der uomgængeligt fører til klassekamp i stat og samfund. Marxistisk inspirerede strukturalister dominerede i 1970'erne og 1980'ernes sociologi, men er siden blevet afløst af andre tendenser (Goldstone 2001; Thomassen 2012). Revolutionsteoretikere som Moore, Paige, Eisenstadt, og særligt Skocpol (1979), mente at revolutioner var et produkt af divergerende klasseinteresser i kampen om statsmagt. Skocpol – og mange andre strukturalister fra 1960'erne til 1980'erne – fokuserede derfor på konflikter imellem bønder, statslige eliter, militær og andre sociale grupper i kampen om økonomisk og politisk magt. De var klar over at andre faktorer fandtes, såsom etnicitet og ideologi, men mente at deres betydning var sekundær. Strukturalistiske analyser af forholdet mellem økonomi, klasser, stat og mobilisering blev efterhånden undermineret. Forhold i den virkelige verden

Sune Haugbølle
Lektor ved Institut
for Samfundsviden-
skab og Erhverv,
Roskilde Universitet

E-mail:
suneha@ruc.dk

– som den iranske revolution i 1979, der tydeligvis var stærkt drevet af ideologi, eller den filippinske revolution 1983-86, der var karakteriseret ved koalitioner mellem forskellige sociale grupper – faldt sammen med *the cultural turn* i socialvidenskaberne (inden for revolutionsstudier bedst eksemplificeret ved Lynn Hunts (1984) studie af den franske revolution). Samtidig begyndte revolutionsforskere at inddrage en række opstande, guerillakrige og ikke bare de "store" klassiske revolutioner som i England, Frankrig, Rusland.

Resultatet af disse udviklinger var, at den omfattende litteratur om sociale bevægelser, og særligt den Charles Tilly-inspirerede litteratur om *contentious politics*, mere eller mindre smeltede sammen med revolutionssociologien. Det har skabt et meget bredt teoretisk felt, som i dag bliver brugt til at analysere de opstande og revolutioner, der har præget verden siden 2008. Inden for den postmarxistiske ende af dette teorifelt har blandt andre Laclau og Mouffe, Slavoj Žižek og Alain Badiou teoretiseret de forhold, der gør det muligt for et revolutionært subjekt at opstå på en måde, der rækker ud over at se arbejderklassen som, nødvendigvis, historiens centrale subjekt. Deres teorier har fået et vist rygstød siden den økonomiske krise ramte i 2008. Her er Alain Badioues gentænkning af Marx' analyse af revolutionær bevidsthed og det han kalder "begivenheden" særligt interessante for de arabiske opstande. Som Badiou (2014) selv har foreslået, så var opstandene en monumental begivenhed, der åbnede et mulighedsrum for revolutionær mobilisering. Enhver begivenhed er ifølge Badiou en reaktivering af vigtige men uafklarede begivenheder i fortiden. Begivenheden bringer noget helt uforudset og usædvanligt nyt frem. I den forstand er det begivenheden – forstået som en bevidstgørelse af en strukturel krise – der kan siges at revolutionere en social tilstand ("situation"). Begivenheden indskrives sig altså i situationen og efterlader et "spor". For rigtigt at forstå begivenhedens betydning må "nogen" engagere sig i at undersøge dette spor kritisk. Det er i denne proces af kritisk undersøgelse, som Badiou blandt andet mente fandt sted i Frankrig i maj 1968, at muligheden for en ny revolutionær identitet eller subjektivitet bliver mulig (Badiou 2002:72).

Mit argument i denne artikel er, at arabisk postmarxisme repræsenterer sådan en kritisk undersøgelse af et spor, der viser tilbage til uafklarede begiven-

heder i fortiden. Sporet går i retning af tidligere arabiske revolutioner, og de arabiske marxisters deltagelse i dem. Deres erindringsarbejde er således også et politisk arbejde, der søger at forklare, hvordan de arabiske opstande blev muliggjort, og hvordan de adskiller sig fra tidligere revolutionære øjeblikke. Jeg bruger denne analyse til at vise, at ikke-vestlige samfunds egne læsninger og intellektuelle traditioner skal tages alvorligt i sammenlignende studier af revolution. For det andet vil jeg vise, at postmarxistisk teori er relevant for revolutioner, fordi den giver redskaber til at analysere det revolutionære subjekt, som Skocpol og andre ignorerede, men som revolutionsteori i dag har indset er af afgørende betydning for forståelsen af sociale revolutioner. I min analyse trækker jeg på denne teoretiske diskussion, særligt Alain Badiou's arbejde, men også den libanesisk-australske teoretiker Ghassan Hage, der arbejder med krise og kritik i dag, inddrager jeg i min konklusion.

Revolution i studiet af Mellemøsten

Arabisk postmarxisme er vigtigt at fremhæve i forbindelse med opstandene, af to grunde. For det første har denne tradition været ignoreret af store dele af mellemøststudier i flere årtier, selvom dens indflydelse er stor og vedvarende inden for kulturel produktion og intellektuelt liv. For det andet er dens konkrete erfaring med revolution – særligt i Palæstina og Libanon – ekstremt relevant for den nye generation af revolutionære og danner således baggrund for deres egne analyser. I min forskning har jeg de seneste år fulgt debatten om opstandene i de arabiske lande. Under projektet *Secular Ideology in the Middle East* har jeg og min forskningsgruppe været med til at åbne op for en "sektularisering" af aktivismestudier i Mellemøsten, der ellers mest har fokuseret på islamisme, ved at studere revolutionære og venstreorienterede aktivister, bevægelser og intellektuelle i Syrien og Libanon.¹ Vores metode har været at søge at forstå, hvad det betyder at være revolutionær, hvor denne subjektivitet kommer fra, og hvordan den forandrer sig dynamisk i opstandene. For at tune ind på denne debat følger jeg arabiske medier, tidsskrifter og online fora for intellektuelle debatter. Arabiske intellektuelle inkluderer for mig også forskere ved vestlige universiteter ud fra den betragtning, at arabisk tænkning foregår på arabisk, engelsk og fransk, og i en transnational offentlig sfære, der finder sted i enkelte nationale offentligheder, men også går på tværs af dem. Den arabiske diaspora i Europa og USA skriver således i den arabiske presse, og deres bøger læses og diskuteres i arabiske lande. På grund af omvæltningerne i de arabiske lande er der opstået en ny årvågenhed omkring aktivisme, aktivisters mobiliseringsformer og deres potentiale for at forandre sociale og politiske strukturer, samt en dybere forståelse af hvad det vil sige at være aktivist. Arabiske forskere og andre intellektuelle, der har været tæt på opstandene, reflekterer i dag over temaer som aktivisme og identitet, intellektuelles forhold til masserne, social stratificering og mobilisering. De påpeger, at revolution ikke skal ses som en snævert tidsbegrænset begivenhed, men som

en cyklus af forandringer af det politiske felt. Denne debat har også inddraget elementer af aktivisme i fortiden, som havde været overset eller skrevet ud af historien. Set ud fra denne optik er det mindre presserende at fastslå, om revolutionerne er slået fejl siden 2013, og mere vigtigt at forstå de vedvarende impulser, der gør det muligt (eller umuligt) at mobilisere folk.

Det er ikke kun arabiske intellektuelle, der har måttet orientere sig på ny efter 2011. Også inden for studiet af Mellemøsten har den nye erfaring med revolution affødt et paradigmeskift. Denne diskussion er nødvendig at forstå for at placere den postmarxistiske debat om revolution. Artiklen starter derfor med at give et overblik over disse debatter inden for politisk sociologi. På trods af, at Mellemøstens moderne historie er rig på mange typer opstande, revolutioner og aktivisme (Tripp 2013), så var studiet af aktivisme i Mellemøsten indtil for nylig domineret af få teoretiske paradigmer. Før de arabiske opstande i 2011 var mellemøstforskere inden for det politisk sociologiske felt især optaget af at forklare årsagen til autoritære systemers standhaftighed i regionen og fraværet af en "tredje bølge" af demokratisering. Politiske sociologer og antropologer interesserede sig for forholdet mellem regime og opposition, islamisk aktivisme og religiøs vækkelse og den fromhed (*piety*), der karakteriserer den islamiske vækkelses etos. Dette fokus udsprang af en overbevisning om, at politisk forandring, om noget, ville komme fra islamistiske bevægelser. Stores studier af civilsamfund i 1990'erne var båret af en tro på, at liberalisering ville føre til langsom, men sikker demokratisering. Den udeblev, og fokus flyttede sig efterhånden til at undersøge den autoritære stat, der for mange forskere blev beskrevet som et stabilt og langtidsholdbart fænomen. Revolution var ikke et stort tema, udover i historiske studier af især den iranske revolution (Kurzman 2005). Generelt blev muligheden for, at civilsamfund kunne påvirke magtstrukturer, undersøgt gennem forskellige teoretiske prismen fra Social Movement Theory. Dette billede af en stabil, men autoritær og i stigende grad religiøs region kunne også findes i arabiske debatter i 1990'erne og 2000-tallet. Tidligere tiders revolutionære grupper – både marxister og islamister – blev beskrevet som postmarxister (Jaber 1997) og postislamister (Bayat 2005), i den forstand at de havde opgivet ideen om at overtage staten, og at de forholdt sig skeptisk til dele af deres egen ideologiske tradition. Mange venstreorienterede gik ind i civilsamfundsarbejde. Ideen om revolution var primært til stede i radikale islamistiske miljøer samt i den gryende anti-globaliseringsbevægelse.

Det var imidlertid ikke ideer forstået som fuldt artikulerede politiske programmer og bevægelser, der fremkaldte revolutionen, men netop en *begivenhed* der i al sin uforudsigelighed skabte et mulighedsrum og skabte revolutionære subjekter, det vil sige store dele af befolkningerne, der pludselig kunne mobiliseres – eller snarere, der mobiliserede sig selv – for forandring af de politiske strukturer. Begivenheden vendte op og ned på arabiske samfunds forståelse af sig selv, og af hvad der var muligt. Forskernes modeller måtte

tages op til revision. Det har dog ikke betydet, at forskningen i autoritære stater, transition og civilsamfund er ophørt. Særligt efter opstandene fra sommeren 2012, der blev mødt med en mere og mere organiseret og succesfuld modrevolution symboliseret ved geninstalleringen af militært styre i Egypten i sommeren 2013 (der i sig selv kan siges at være en markant begivenhed i Badioues forstand), har politologer og politiske sociologer, hvis grundlæggende analyse af politisk autoritet og sociale systemer i Mellemøsten først syntes skudt i sæk, nok følt sig vindiceret. I 2011 og 2012 var de imidlertid rystede. Med Tahrir-pladsens smittende *Sturm und Drang* så det ud som om, at politisk sociologi i Mellemøsten stod over for et drastisk paradigmeskift. En sigende episode udspillede sig således i den tyske offentlighed, hvor en af den kendte tyske politolog Oliver Schlumbergers tidligere studerende i en artikel den i *Frankfurter Allgemeine* kritiserede ham og hans kolleger for at have stirret sig blinde på politiske eliter og ikke taget højde for sociale forandringer.² Visse politilogers reduktive læsning af politisk magt udelukkende som en funktion af relationer mellem ”politiske relevante eliter” og politiske institutioner understillede, på et mere metodisk plan, at studiet af sociale netværk – inklusiv elite-netværk – kræver en relativt dyb forståelse af kontekst, der kun kan etableres gennem længere feltarbejde.

På trods af den standende krise i det revolutionære projekt, står det i 2015 klart, at massemobilisering var mulig i langt større grad end forskningen – og de arabiske samfund – havde regnet med. Derfor må vi gentænke forholdet mellem arabiske stater og samfund og mellem stabil autoritet og social forandring. Det kan blandt andet gøres ved at inddrage komparative studier af opstande andre steder i verden og i andre historiske perioder. Udgangspunktet bør være grundige, etnografiske studier af mobilisering. Dette arbejde er gået i gang og indebærer, som nævnt, en ”sekularisering” af aktivisme-studier, hvor studier af islamistiske bevægelser bliver beriget af studier af venstreorienterede bevægelser som kommunistiske partier, fagbevægelser og intellektuelle grupperinger. Nogle trækker på komparative, teoretiske perspektiver fra aktivismens sociologi som i Beinin, Vairel og Camaus vigtige oversigtsværker (Beinin og Vairel 2011; Vairel og Camau 2014). Andre fokuserer på aktivisme gennem *contentious politics* prismet (Gerges 2015), mens andre igen har publiceret mikro-historier af aktivistmiljøer (Ketchley 2014) og socialhistoriske studier af oversete revolutioner i det 20. århundrede (Tikriti 2013). Intellektuel historie, mediastudier og *cultural studies* er blevet inddraget i stigende grad. Den nye bredde kan ses som et forsøg på at råde bod på den lidt firkantede, og i komparativt og teoretisk perspektiv fattige, tilgang til sociale bevægelser, der dominerede inden 2011, og som Beinin og Vairel (2011:13) satte fingeren på:

Studies of the Middle East and North Africa that have employed SMT have usually limited themselves to using these regions as a source of

case studies to validate the classical concepts of political opportunity structure, collective action frames, mobilizing structures, and repertoires of contention. While the forefathers of SMT have been self-critically discussing the limits of their earlier formulations for over a decade (McAdam, Tarrow, and Tilly 2001; Aminzade et al. 2001; Tilly 2008), this has had little impact on the limited literature on social movements in the Middle East and North Africa.

Det var den pludselige sociale mobilisering, der tog alle på sengen i 2011, og som har skabt rum for at gentænke politisk magt og kulturelle og sociale strukturer. Begivenheden, for at tale med Badiou's term, var mobiliseringen, og mobilisering skabte begivenheden. For mellemstsociologer understregede den pludselige mobilisering, at alt for strukturalistiske og rationalistiske teorier fra SMT – præcis som teorifeltets pionerer Charles Tilly, Doug McAdam og Sidney Tarrow (Tilly 2008), efter Goodwin og Jaspers (1999) kritik, selv har indset – ikke er fyldestgørende. I stedet må man søge at forstå de mobiliserende subjekters verdenssyn og de repertoarer, de opfinder og gør brug af i mobiliseringens dynamiske proces. Tillys "contentious politics" skal altså ikke ses som stabile repertoarer, men snarere som "contentious performances" der kan tage ret uforudsigelige veje (Beinin og Vairel 2011:7). Med et blev revolution ikke bare genstand for historiske studier, men snarere studier af den eksisterende sociale struktur. Upåagtet om det er teoretisk forsvarligt at tale om fuldbyrdede revolutioner, eller om begivenhederne i de arabiske lande siden 2011 snarere er folkelige opstande, borgerkrige, protester eller transitionsprocesser, så er revolution som trope og tema blevet fasttømret i mellemstforskningen. I de arabiske offentligheder taler man generelt om *thawrat* (revolutioner) snarere end om arabisk forår eller opstande, og folk, der deltog eller deltager i enten fredelig eller militant protest, beskrives som *thuhwar* – revolutionære. Revolution er blevet et centralt tema i al debat, og det har bragt marxisme tilbage som teoretisk ramme. For marxister og postmarxister er revolutionen langt mere end bare et stort tema: det er den centrale fortælling om deres liv og arbejde siden starten af det 20. århundrede.

Arabisk marxisme fra den nye venstrefløj til de arabiske opstande

Arabiske marxister begyndte at dukke op i slutningen af det 19. århundrede som del af den voksende kulturelle indflydelse fra Vesten (Sing 2013). Arabiske kommunistpartier opstod i 1920'erne og 1930'erne og blev knyttet til den sovjetiske Komintern. Uden for denne dogmatiske linje fandtes dog også, særligt efter 1960'erne og direkte inspireret af den britiske New Left bevægelse, en række intellektuelle fora og mindre partier, der var kritiske over for Moskva og søgte at udvikle en demokratisk, men revolutionær, arabisk marxisme. Denne nye arabiske venstrefløjs geografiske omdrejningspunkt i slut-1960'er-

ne var Beirut, og dens "Sorbonne" var AUB, det Amerikanske Universitet i Beirut, hvor studenteroprør forenedes med marxistisk nytænkning, pro-palæstinensisk politik og, i løbet af 1970'erne, også militant mobilisering. Mange af den nye arabiske marxismes store figurer, som Ahmed Beydoun, Fawwaz Traboulsi og George Hawi, deltog således fra først i 1960'erne i gruppen Socialistisk Libanon, der ville skabe en arabisk pendant til den nye europæiske venstrefløj og udgav et tidsskrift, hvor man diskuterede fransk marxisme og revolutionære tendenser i de nyligt selvstændige, tidligere kolonier. Siden deltog de aktivt i studenterbevægelsen og til sidst i den libanesiske borgerkrig, hvilket på radikal vis forandrede deres tilgang til revolution. Fra starten af krigen så de revolutionen som et globalt oprør for de undertrykte, forstået som både arbejderklasse og koloniserede folk. Kampen for et frit Palæstina var for dem naturligt forbundet med kampen mod imperialismen i Vietnam, Indokina og Algeriet og måtte ske i alliance med revolutionære socialister i alle lande. Denne form for militant "third-worldism" blev undermineret i det meste af Vesten fra midt-1970'erne, på samme tid som de libanesiske marxister deltog i borgerkrigen (Berger 2004). Deres egen skepsis over for det revolutionære projekt var affødt af den vold mod civile, som de oplevede *up close*, og af de regressive politiske kræfter, som deres kamp havde frigivet. Der er en tydelig parallel mellem disse debatter om revolutionens farer blandt libanesiske intellektuelle i start-1980'erne (Frangie 2014) og diskussionen i dag om, hvorvidt de syriske revolutionære reelt, gennem deres protestbevægelse, har givet plads til islamistiske kræfter. I begge tilfælde førte revolutionær mobilisering til en stor grad af kaos og efterfølgende selvvransagelse.

På dette og mange andre områder har de arabiske opstande givet anledning til at reflektere over revolutionens væsen og til at reevaluere nogle af den (gamle) nye venstrefløjs hovedtænkere. En markant yngre generation af socialvidenskabeligt orienterede mellemøstforskere med rødder i regionen, som for manges vedkommende deltog i opstandene eller iagttog dem på nærmeste hold, fastholder således, at de arabiske opstande, trods den standende krise i det revolutionære projekt siden 2013, er en monumental begivenhed, der har sat gang i sociale forandringsprocesser. De mener, at lokalt baserede forskere skal bruge disse forandringer til at udvide og styrke socialvidenskabernes i regionen, som det blandt andet er sket ved grundlæggelsen af det sociologiske tidsskrift *Idafat*, Arab Sociological Association og Arab Council for Social Sciences. De tager spørgsmål som mobilisering, revolution, kollektiv erindring, migration og social stratifikation op. De samme spørgsmål behandles i andre fora, ofte af skribenter der har en sociologisk tilgang uden at udfolde et videnskabeligt apparat.

En del af denne forskning og debat arbejder ud fra et postmarxistisk perspektiv. Det gælder for eksempel tidsskriftet *bidayyat* (begyndelser), grundlagt og redigeret af den kendte libanesiske marxist og forfatter til sociologiske studier af den libanesiske borgerkrig Fawwaz Traboulsi. Traboulsi har gen-

nem årtier kombineret sit forfatterskab og politiske arbejde med undervisning og forskning. I 2011 grundlagde han tidskriftet *bidayyat*, der er blevet et omdrejningspunkt for analyser af opstandene, særligt fra et venstreorienteret udgangspunkt. Postmarxistiske stemmer høres også i de store arabiske aviser, og nogle, som den syriske forfatter Yassin al-Haj Saleh, har startet deres egne web-tidsskrifter og aviser, som *al-jumhuriya* (republikken) og *al-mudun* (verdenene). Disse offentlige intellektuelle er også i kontakt med arabiske intellektuelle, der er baseret i vestlige lande, og indgår i en dynamisk, transnational dialog. Hvis man vil forstå den arabiske reaktion på opstandene, må man tage denne sociologiske "gråzonelitteratur" af offentlig debat, kulturtidsskrifter og onlinepublikationer, der beskæftiger sig med sociologiske emner og ofte refererer til sociologisk teori, med i betragtning og ikke begrænse sig til den ret lille, formelt videnskabelige produktion. En særligt interessant genre er blandingen af erindring og analyse af opstandene, der binder tidligere tiders revolutionære erfaring sammen med de folkelige opstande i dag. Forfatterne rejser spørgsmålet om, hvordan vi kan forstå processerne i social mobilisering og den kollektive revolutionære subjektivitet der opstod.

"Den anden revolution"

Et godt udgangspunkt for denne genre af erindring blandet med sociologisk refleksion er den libanesiske sociolog Hazem Saghieh, der har en baggrund som revolutionær aktivist i den libanesiske borgerkrig og senere venstreorienteret (og fra 1990erne i stigende grad liberal) politisk tænker og skribent. Saghieh er postmarxist i den forstand, at han er formet af marxisme, men stort set har forladt den. I en række artikler i den London-baserede avis *al-Hayat*, som Saghieh har skrevet for siden slutningen af 1980erne, har han helt fra starten af opstandene undersøgt betydningen af revolution med særligt fokus på den syriske opstand, der for Saghieh som for mange andre er den helt centrale arabiske opstand, fordi den har involveret den mest gennemgribende folkelige mobilisering og samtidig langt den største grad af vold. Udgangspunktet for Saghiehs analyse er, at vi bør skelne imellem revolution som en politisk proces – forsøget på at vælte de siddende styrer – og revolution som kulturel proces. Problemet er, at de politisk revolutionære i mange tilfælde har været påvirket af kulturelt reaktionære kræfter. Det, som Saghieh kalder "den anden revolution" – forandringen af dybe strukturer i forhold til generationer, klasser, køn, og religion, der er nødvendige for at redefinere forholdet mellem stat og samfund – svarer til Skocpols koncept om en social revolution. Den vil uvægerligt tage meget længere end fire år i de arabiske lande, ligesom den gjorde i Frankrig, Kina og Rusland. Men Saghieh, og med ham stor del af den sekulære arabiske intelligentsia, er overbevist om, at forandringerne er i gang på trods af den nuværende krise i mange aktivistbevægelser, og at det er facilt at se social forandring som indlejret i "fejlslåede" revolutionære projekter. Modsat Skocpol (1979:48-111) mener de altså ikke, at en social revolution er

komplet afhængig af, at en stats militære og politiske strukturer bryder sammen. Forandringen finder sted, som Saghie udtrykker det, på et dybere mentalt og ideologisk plan.³ Den vigtigste strukturforandring sker i den måde, almindelige mennesker forholder sig til autoritet på. Det vil på sigt føre til nye, arabiske samfund, der vil skabe nye, mere repræsentative arabiske stater. Problemet er, som Saghie ser det, at arabiske samfund også vedbliver med at reproducere de autoritære styrers logik, hvilket stiller det revolutionære projekt over for en kæmpe udfordring, som Saghie kalder mobiliseringens problem. Mobiliseringens problem er forbundet med måden, hvorpå samfundets masser opfatter sig selv. Udgangspunktet for postmarxistisk revolutionsteori er, at en arbejderklasseidentitet ikke længere giver mening som revolutionært subjekt i dag. Her tilslutter Saghie sig Gramscis ide om at skabe en taktisk "social blok", der går ud over partikulære klasseinteresser (Harrison 2011:5-7) og snarere stiler efter universalisme.

Politisk-økonomiske analyser af revolution og neoliberalisme

Hvis Hazem Saghie repræsenterer den liberale ende af postmarxistiske læsninger, så findes der også dem, der følger en mere klassisk politisk-økonomisk model. To af de klareste eksempler på sådan en analyse i bogform er skrevet af SOAS professorerne Adam Haniyeh og Gilbert Ashcar. Haniyehs (2013) *Lineages of Revolt* og Ashcars (2013) *The People Want* (også udgivet på fransk og arabisk) søger begge at vise, at de arabiske opstande, på samme vis som tidligere revolutioner, var rystelser forårsaget af et sammenstød mellem to tektoniske plader. På den ene side den lovmæssige og politiske superstruktur med staten som sit omdrejningspunkt, og på den anden side den gældende produktionsform. Haniyeh demonstrerer i hvor høj grad inddragelsen af de olieproducerende Golflande i den globaliserede økonomi siden 1970'erne har transformeret den politisk økonomi i regionen og været med til at skabe neoliberale statsstrukturer. Med afsæt i Marx' revolutionsteori konkluderer Ashcar videre, at de arabiske landes krise før 2011 var resultatet af alliancer mellem repressive netværk og international kapital, der har holdt regionen fast i autoritære systemer i årtier. Opstandene er derfor, for ham, det seneste – dramatiske og regionale – kapitel i en lang historisk revolutionær proces snarere end blot en masse anti-autoritære bevægelser, hvor nogle var demokratiske og andre mindre demokratisk indstillet. Han kombinerer denne analyse med en gennemgang af arabiske intellektuelles krisebevidsthed (Ashcar 2013:242-76), men siger til gengæld ikke meget om hvilke dele af samfundet de revolutionære udgjorde.

Som arabiske, intellektuelle (i arabiske aviser) og mellemøstforskere er Ashcar og Haniyehs arbejder eksempler på arabiske, marxistiske analyser af opstandene, men også på en politisk-økonomisk tendens i mellemøststudier, der daterer sig tilbage til London-gruppen omkring tidsskriftet *Review of*

Middle East Studies i 1970erne og prominente marxistiske forskere som Roger Owen, Sami Zubaida og Talal Asad. Denne tendens har i særligt grad fået en genopblomstring efter Timothy Mitchell's (2005) bog *Rule of Experts* om teknologi og udvikling i Egypten og kan spores i kollektivet af yngre arabiske forskere omkring tidsskiftet *jadaliyya*, der er blevet en uomgængelig ressource for analyser af opstandene. Globaliseringsperspektivet er for mange en måde at afkulturalisere debatten om Mellemøstens økonomiske og politiske udviklingsproblemer. Problemerne i regionen, mener de, skal ikke findes i religion, mentalitet, og kultur, men i de historisk betingede økonomiske og politiske strukturer. Forskere som Bassem Haddad og Sherene Seikaly (begge medstiftere af *jadaliyya*) historiserer med afsæt i Samir Amins afhængighedsteori regionens gradvise integration i den globale økonomi. En ofte gentaget pointe i *jadaliyyas* artikler, som Ashcar også understreger i sin bog, er, at opstandene ikke blot (som man måske kunne forvente) fandt sted på grund af en krise i den globale økonomi fra 2008, men snarere at de fandt sted på grund af de partikulære forhold i periferien af den internationale kapitalisme, der også andre steder i verden skaber social uretfærdighed. Det store dyr i åbenbaringen i denne type postmarxistiske analyser er neoliberalisme, i David Harveys forstand som en økonomisk logik, der hastigt omstrukturerer nationale økonomier, geografier, politiske systemer og dermed også sociale ordener. Eller – for Ashcar med sit eksplicit marxistiske begrebsapparat (2013:34) – forstået som den måde, den lovmæssige og politiske superstruktur varetager forandringer i produktionsrelationerne.

Analyser af neoliberalisme kan findes i en række arabiske og engelske tidsskrifter som *al-thawra al-da'ima* (den vedvarende revolution), *jadaliyya* og *biddayat*. Redaktøren for *biddayat*, Fawwaz Traboulsi er en af de største eksponenter for marxistisk analyse af revolutionerne. Hans artikler læses og deles af mange, og selv om han er fyldt 70 år, er han fortsat ekstremt produktiv. Traboulsi har, modsat sin gamle krigskammerat Hazem Saghieh, holdt fast i klasseanalysen. Han har siden 1980erne oversat marxistiske teorikere som Fredric Jameson til arabisk og dermed været med til at føre den arabiske postmarxistiske debat ajour. I en artikel fra 2011 opridser han sin umiddelbare læsning af opstandene. For Traboulsi (2011) har introduktionen af neoliberalisme i regionen siden 1990erne understøttet autokratiske regimer og skabt en ny parasitisk klasse af entreprenører, der er allieret med og afhængig af regimerne. Denne gustne alliance mellem autoritære styrer og global kapitalisme har skabt social ulighed og frustration uden fortilfælde. Samtidig har den kulturelle globalisering introduceret nye teknologier og nye måde at forestille sig fremtiden på ("social imaginaries"). Disse nye, tilgængelige "social imaginaries" har skabt grobund for revolutionær forandring. "Sagen er den", skrev Traboulsi (2011), "at opstandene er en folkelig kollektiv bevægelse af modstand mod neoliberalisme, mere end et kvart århundrede efter at den blev introduceret direkte i regionen". Folket har annammet denne virkelig-

hed, fordi de lever den. Deres analyse er spontan og ikke så sofistikeret som venstrefløjens *vanguard* intellektuelle, men ikke desto mindre sand. Spørgsmålet, som Traboulsi stiller sig selv, er så: hvis de folkelige opstande ikke startede på baggrund af de venstreintellektuelles arbejde, og modstand så at sige er selvkørende, selv-drevet, hvad er venstrefløjens rolle så? Hvordan kan venstrefløjens intellektuelle forblive "relevant hos de masser, hvis basale interesse de foregiver at repræsentere"? Den arabiske venstrefløj, skriver Traboulsi, "skal helt gentænke sit sociale projekt og etablere sin intellektuelle uafhængighed som en nødvendig forudsætning for organisatorisk og politisk uafhængighed". (Traboulsi 2011).

Revolutioner uden revolutionære

At gentænke venstrefløjens sociale projekt betyder ikke for Traboulsi, at man nødvendigvis skal afvise den historiske arv. Han ser en forbindelse imellem hans generations kamp for demokratisk socialisme og de nuværende opstande. Målene er for ham de samme, som de var i 1970'erne, hvor han selv var politisk og militært aktiv i den libanesiske bevægelse OCAI. Men midlerne, og den måde revolutionen kom til udtryk på i 2011, samt de folk, der førte opstandene ud i livet, var dybt overraskende for ham. Det var nemlig, sådan ser Traboulsi det, "folket", det folk som socialvidenskaben, regimerne og de arabiske intellektuelle selv havde afskrevet som en mulig aktør. Det var ikke "den gamle revolutionære garde eller deres unge kloner" (dvs. deres børn og børnebørn, for revolutionær marxisme går ofte i arv), der bragte Mubarak og Ben Ali til falds, skriver Traboulsi (2011), men en ny type aktivister og nye bevægelser eller "ikke-bevægelser", som den iransk-født sociolog Asef Bayat (2009), der er den mest citerede mellemøstlige teoretiker i litteratur om opstandene (AlMaghiouth et al. 2015:10), kalder dem. "Ikke-bevægelser" (non-movements) er Bayats neologisme for uorganiserede aktørers spredte, men kollektive handling. Disse omfatter ikke-bevægelser af fattige, der gør krav på rettigheder og faciliteter i byrummet, såvel som unge der kæmper for at udtrykke deres individualitet. De søger at opnå deres krav gennem direkte handling, snarere end ved at lægge pres på myndighederne, sådan som konventionelle organiserede sociale bevægelser som fagforeninger, partier eller miljøbevægelser normalt gør. Ikke-bevægelser har en uartikuleret strategi om at reducere omkostningerne ved mobilisering under undertrykkende forhold (Bayat 2009:161-70). Bayats teori blev udformet inden opstandene, men den kan ses som en ret præcis forudsigelse. Det var det, som Bayat kalder liv-som-politik ("life as politics") og altså ikke dannelsen af en revolutionær bevidsthed gennem marxistisk indlæring, som mange arabiske revolutionære socialister har sværget til i årtier, der på afgørende vis skabte revolutionerne. På den måde kan opstandene ses som "revolutioner uden revolutionære", titlen på Traboulsis (2013) seneste bog, der samler hans artikler om opstandene skrevet henover de sidste fire år.

To generationers kamp

En revolution uden revolutionære bestående af ikke-bevægelser er problematisk for marxistiske tænkere som Alain Badiou, der holder fast i lederskab fra enten Partiet eller vanguard intellektuelle. Som Badiou har skrevet, i en kommentar til den egyptiske opstands fiasko, så må revolutionen etablere strukturer, der rækker ud over den performative, men midlertidige "øjeblikkets magt" på pladser som Tahrir pladsen i Cairo. Så længe revolutionen nøjes med at fokusere på det Kant og Isaiah Berlin beskriver som negativ frihed – frihed fra begrænsning og undertrykkelse – er det ikke muligt at skabe en positiv frihed, som Badiou kalder en alternativ modernitet, hvilket for ham betyder et alternativ til kapitalismen. Denne uendelighed, denne ideologiske horisont er det, som han i sin første begejstrede analyse af de arabiske opstande kaldte "historiens genkomst" (Badiou 2014). I et foredrag givet i slutningen af 2013 var tonen en noget anden:

For an invention of history, a creation, to come about – that is, something endowed with a genuine infiniteness – there has to be a new form of declaration, establishing an alliance between intellectuals and a large section of the masses. This new alliance was not present in the public squares. The whole problem is to invent a modernity other than globalised capitalism, and to do so by way of a new politics. As long as we do not have the first rudiments of this different modernity, we will have what we see now, that is, negative unities that end up going round in circles (Badiou 2014a).

Badiou's analyse er skrevet som en direkte kommentar til den krisebevidsthed, som det revolutionære projekts krise i den arabiske verden har ført med sig, også uden for regionen. Anderledes optimistiske læsninger af muligheden for, at en "alternativ modernitet" kunne vokse frem, var normen i 2011 og 2012. Blandt venstreorienterede intellektuelle, der skrev om de arabiske opstande, kan man spore en udvikling fra eufori til krisebevidsthed (Kassab 2014). Denne krisebevidsthed har været ledsaget af en dybere refleksion over relationen mellem yngre og ældre aktivister og intellektuelle, som binder an til Badiou's håb om en alliance mellem de intellektuelle og masserne. Den ældre generation skal her forstås som tænkere og offentlige intellektuelle født mellem 1930 og 1960, der er rundet af diskussionerne om arabisk nationalisme, socialisme og anti-imperialisme. Opstandene var et chok for dem, fordi de vendte op og ned på deres vante læsninger af egne samfund. De anerkendte (med enkelte undtagelser) opstandene som den unge generations egen fortjeneste, men læste dem også som forbundet med deres, den ældre generations, kamp. Denne historisering trækker særligt linjer tilbage til 1967 og de arabiske hæres nederlag til Israel, der blev skelsættende for arabiske samfund. Efter 1967 blev det radikale frigørelsesprojekt – den postkoloniale emancipa-

tion, der som andre steder i verden både involverede nationsopbygning og håb om social, kulturel og økonomisk udvikling – efterhånden afløst af en vedvarende krisebevidsthed, der var en naturlig reaktion på stagneret udvikling, censur, og autoritære regimer.

Startskuddet til debatten om kulturel krise efter 1967 var en marxistisk analyse, leveret af den syriske filosof Sadiq Jalal al-Azm i hans berømte bog *al-naqd al-dhati ba'd al-hazima* (selvkritik efter nederlaget). Her analyserer al-Azm den sociale og ideologiske udvikling efter de arabiske landes uafhængighed fra Frankrig og Storbritannien. Han langer i bogen ud efter de arabiske ledere, ikke mindst den egyptiske præsident og panarabiske ikon Gamal Abdel Nasser, for at have gennemført økonomiske strukturforandringer uden at ville forandre den mentale struktur i arabiske samfund. I et senere interview om bogen har al-Azm udtalt, at "det virkede for mig som om den arabiske frihedsbevægelse kæmpede for gennemførslen af en afgørende og revolutionær forandring af samfundets nedre strukturer med den ene hånd, mens den med den anden hånd kæmpede ligeså hårdt for at forhindre transformationen af dets superstruktur" (Talhami 1997:119). Vi genfinder her dualiteten fra Saghiehs 2014-artikel mellem en politisk og en kulturel kamp, mellem transformeret social struktur og en stagneret, reaktionær politisk kultur. Hvad al-Azm referer til som "den arabiske frihedsbevægelse" er på samme tid de revolutionære venstreorienterede grupper og de panarabiske Nasseristiske og Baathistiske styre, der kom ud af opgøret med kolonimagterne. Mobilisering førte til et blandet resultat: både til statsdannelser omkring et emancipatorisk projekt og til grupper og strømninger, der følte, at de nye styre havde taget frigørelsesprojektet i en autokratisk retning.

Denne resonans mellem 1967 og 2014 er ikke tilfældig. Saghieh og al-Azm tilhører den samme generation af marxistiske men også liberale og modernistiske, intellektuelle, der gennem en halv menneskealder har kredset om krise, fraværende/latent mobilisering og transformation og ikke mindst betydningen af kultur, som vi finder det i den marokkanske filosof Abdallah Larouis historicisme, Adonis' sprogkritik eller Yasin al-Hafiz' ideologikritik for at nævne tre af de mest indflydelsesrige moderne arabiske tænkere (Kassab 2010). Resonansen mellem arabisk kritik i tiden efter 1967 og i tiden efter 2011 åbner for en anden, mere historisk funderet læsning af opstandene. Det er dog en resonans, der var svær at få øje på i starten. Som den kuwaitiske politolog Shafiq Ghabra skrev i august 2011, så tilhørte "den arabiske revolution anno 2011" den nye generation, en generation der nægtede at følge "nederlagets generation" (1967) og "repressionens generation" (i årene der fulgte).⁴ Her ses hele 1967-generationen, inklusiv intellektuelle og fejlslåede revolutionære, som impliceret i nederlag og repression.

Omvendt kunne man også se opstandene som forløsende uden at tage kredit for dem. Som Fawwaz Traboulsi skrev, var revolutionens bedste nyhed, at den gjorde op med den "flagellantiske og evindelige" selvkritik, som hans

generation havde været fanget i gennem så mange årtier. Det var på tide at slå en streg i sandet og lade den unge generation gennemføre forandringen.⁵ For den berømte romanforfatter og aktivist Elias Khoury – en af Traboulsis og Saghiehs marxistiske kampfæller fra den libanesiske borgerkrig – er det altid ungdommen, der gennemfører revolutionær forandring. Det var tilfældet i de palæstinensiske intifadaer og den grønne bevægelse i Iran i 2009. At disse opstande ikke blev omsat til politisk forandring er ikke de unges skyld, men de voksne der ikke havde modet eller viljen. Intellektuelle må lære af ungdommen, skrev Khoury, på samme måde som forældre nogen gange må lære af deres børn.⁶

Disse "Stunde Null" læsninger af de arabiske opstande, hvor en helt ny social orden synes at træde frem, og en ny tid begynder, hører udpræget året 2011 til. Efterhånden som den syriske revolution endte i et voldsorgie, og den egyptiske revolution spiste sine egne børn, da Tamarod-bevægelsen i juni 2013 forærede militæret magten tilbage gennem revolutionær mobilisering, blev det sværere at fastholde det skarpe skel mellem de to generationers kamp, vilje og potentiale. For at vende tilbage til Saghiehs læsning, så konkluderede han i en artikel i maj 2014, at den arabiske Levant nu gennemlevede "et værre jordskælv end det, der blev forårsaget af 1967 *naksa* (katastrofen). For, "i tillæg til alle de spørgsmål som 1967-nederlaget stillede os overfor," skriver Saghieh, "så er vi i dag tvunget til at tage stilling til helt nye udfordringer som selve spørgsmålet om vores nationers tilblivelse, sammenhængskraft og eksistens".⁷ Derfor er 1967 ikke længere et øjeblik, man skal vende tilbage til for at transcendere dets krisetilstand, men snarere et første nederlag på vejen til en langt dybere krise. Krisebevidstheden, der har præget arabiske intellektuelle siden 2013, har derved åbnet op for kontinuitet og solidaritet på tværs af generationerne.

De intellektuelle og masserne

Den gentænkning af den arabiske tilstand, der siden 2013 har fundet sted i den arabiske offentlighed, og som ofte drager paralleller til 1967-generationens kamp, har også betydet, at man er vendt tilbage til forholdet mellem de intellektuelle og masserne. Det var et hovedtema både i 1960'erne og 1970'ernes revolutionære marxisme og i den efterfølgende desillusion. Mange forstod sig selv som klasse-bundne intellektuelle i Gramsciansk forstand, selvom en stor del af dem netop ikke var "organiske" proletarerer eller bønder. De frasagde sig så til gengæld deres egen classes interesser. Nogle sværgede til leninistiske idealer om den intellektuelles funktion i partiet, mens andre brød med deres respektive partier og i stedet stræbte efter det ideal, som Foucault (1984:69) har beskrevet som "den universelle intellektuelle, et frit individ der modsætter sig Staten og Kapitalens ydelser". En af grundene til, at denne generations intellektuelle oplevede så vedvarende en krise, var deres egen fortid som revolutionære marxister, en position mange forlod, men ikke uden at bevare

et vist ideal om mobilisering og populisme. Den syriske forfatter og aktivist Yassin al-Haj Saleh, der selv var medlem af det revolutionære, marxistiske Syriske Kommunistpartis Politibureau, inden han blev fængslet af regimet, har beskrevet forbindelsen mellem intellektuelle og folket som et (forestillet) "kærlighedsbånd, der var en nødvendighed og *raison d'être* for det radikale projekt" (Saleh citeret i Haugbolle 2015:24). Dette bånd blev brudt af de autoritære arabiske regimer, af den islamiske vækkelse i regionen og måske af de arabiske tænkeres egen uformåenhed, understreger Saleh. Under alle omstændigheder følte Salehs generation sig kørt ud på sidelinjen i samfund, hvor politisk forandring i 1980'erne, 1990'erne og 2000-tallet ikke kom fra den sekulære venstrefløj, men fra neoliberale reformer i fornuftsægteskab med islamisme og "opdateret autokrati" (Hinnebusch 2006).

Inden opstandene brød ud i 2011 havde de fleste mistet troen på, at deres revolutionære arbejde og agitation kunne rykke masserne og transformere den sociale bevidsthed. Det betød dog ikke, at de stoppede deres arbejde. I Syrien kom mange, som Saleh og Riyad al-Turk, der var generalsekretær for det Syriske Kommunistpartis Politbureau fra dets grundlæggelse i 1973 til 2005, ud af fængsel i 1990'erne og begyndte at samles om et fælles projekt for demokratisering, der kulminerede med åbne diskussionsfora og deklarationer under det såkaldte "Damaskus forår" i 2000-2001, sammen med liberale og i sidste ende også islamister. Deres selvforståelse som nødvendigvis *organiske* intellektuelle var grundlagt i deres skoling under indflydelse af tænkere som Yassin al-Hafez, Elias Murqus og Abdallah Laroui, og selvfølgelig også i deres skoling i de respektive venstreorienterede partier. Disse sociale bevægelser og netværk var, som Yassin al-Haj Saleh har forklaret i et interview, stærk præget af europæisk postmarxisme eller "euro-kommunisme":

For de af os, der søgte at forstå vores sociale og historiske situation, tilbød (disse tænkere) en ikke-dogmatisk marxisme der angav en retning for vores samfund og dets kulturelle problemer. Under deres indflydelse besluttede jeg mig for at blive forfatter. Vi var entusiastiske tilhængere af Euro-kommunismen i 1970'erne og kritiske overfor Sovjetunionen. Men vores politiske identitet var hovedsagligt bygget på vores kamp imod Hafez al-Assads tyranniske styre. Den kombinerede en traditionel venstreorienteret holdning med et dybt engagement overfor folket og en længsel mod frihed (Saleh, i Hashemi 2014).

Forpligtelsen over for folket var svær at omsætte til et politisk projekt i 1980'erne og 1990'erne, da de fleste af dem var i fængsel eller stærkt overvåget. Det gjorde, at syriske intellektuelle fra Salehs generation, på trods af deres tidligere engagement i partipolitik og marxisme, efterhånden omdefinerede deres projekt fra et politisk til et kulturelt projekt, og den arabiske verdens udfordringer blev omformuleret fra en historisk materialistisk læsning, der

angav revolutionære løsninger, til en kulturalistisk analyse, hvor islam i særdeleshed var central. For nogle var den islamiske arv central og positiv (nogle arabiske marxister blev endda islamister), for andre var islam et centralt problem. Men begge læsninger gik fra at finde forklaringer i klasser, økonomi og imperialismen til en lokal referencerammer. Denne kulturalisering af avantgarde intellektuelle blev skarpt kritiseret af *die-hard* marxister, ikke mindst den ikoniske libanesiske tænker kendt som Mahdi 'Amil (Hussein Abdallah Hamdan), hvis værk disse år oplever en opblomstring hos de unge revolutionære.⁸ For 'Amil var kulturalismen en form for "obskurantistisk" tænkning (Frangie 2012). 'Amil, der blev dræbt i 1987 af islamister, mente, at de kulturaliserede venstreorienterede, der havde haft skuffende og nedslående oplevelser i den libanesiske borgerkrig og den palæstinensiske modstandsbevægelse, blev alt for pessimistiske på vegne af de arabiske folks evne til at organisere modstand. Det førte til en passivitet, der for 'Amil var symptomatisk for en generel krise på den libanesiske og arabiske venstrefløj i 1980'erne, en krise der afspejlede en voksende skepsis over tidligere accepterede sandheder om forholdet mellem arbejderklassen, partiet og intellektuelle. Denne kulturpessimistiske tilstand, hvor det er den intellektuelles rolle at lede folket, men at folket desværre er fanget i uendelige lag af falsk bevidsthed, kan beskrives som en permanent krise, der blev de venstreorienterede arabiske intellektuelles grundvilkår.

Da de folkelige opstande så brød ud i 2011, fornemmede denne generation af arabiske intellektuelle en chance for at bryde fri af den permanente krise. Den libanesiske forfatter Abbas Beydoun skrev i det venstreorienterede dagblad al-Safir (en slags libanesiske version af Information) to dage efter Mubaraks fald, at det var som om "Det arabiske folk fandt sig selv" (Kassab 2014: 14). Arabiske tænkere, skrev han i en senere artikel, havde alt for længe insisteret på, at den manglende frihed i arabiske lande skyldtes tilbagestående (*takhalluf*). Nu var en ny type intellektuelle, ikke fra den intellektuelle elite og heller ikke fra masserne, ved at blive født af revolutionen. Beydoun kaldte dem "almindelige intellektuelle", "unge og universitetsstuderende, der blev forbundet med hinanden gennem nye medier, der er tæt på folket og tæt på virkeligheden". Underforstået: de gamle intellektuelle, som ham selv, havde for længe befundet sig på afstand af folket og "virkeligheden". Mange etablerede intellektuelle fandt disse nye intellektuelle uerfarne og uorganiserede og nægtede ofte at tale med dem, selvom de fejrede deres opstande. Men nogle intellektuelle nød til gengæld chancen for endelig at være "blandt folket, og med folket", skrev Baydoun. "Den offentlighed, de nu følges med [til demonstrationer på gaden], er ikke deres egen offentlighed [af intellektuelle], men den bredere offentlighed af folket og oprøret" (Baydoun, citeret i Kassab 2014: 16).

Hvis vi accepterer Beydouns temmeligt skematisk dikotomi mellem nye og gamle intellektuelle, så er Saleh klart en af de gamle intellektuelle, som har forstået behovet for ikke bare tænke over revolutionen, men tænke *med* revo-

lutionen, det vil sige tænke over social forandring med de ord og gerninger, som han fik fra den omgivende revolutionære politiske kultur i Damaskus fra 2011 til 2013. At tænke med revolutionen indebærer at være tilstede *on the ground* blandt syrerne i de befriede områder, hvor folk begyndte at organisere sig på en ny måde. Da det ikke længere var muligt for Saleh, efter han i 2013 blev tvunget til at flygte til Tyrkiet, har han forsøgt at videreføre idealet som en organisk intellektuel ved at promovere og arbejde med unge eksil-aktiver og intellektuelle, blandt andet omkring online tidsskriftet *al-jumhuriyya*.

Konklusion: krisens anatomi

Saleh, Traboulsi, Beydoun, Saghieh, al-Azm, Khoury og al-Turk læser de arabisk opstande gennem en levantisk prisme og gennem deres egne erfaringer som militante intellektuelle, der forsøgte at gennemføre forandring i organiserede sociale bevægelser men på grund af repression og venstrefløjens deroute måtte omlægge deres aktiviteter til den kulturelle sfære. Alligevel er der ingen tvivl om, at den krise, de kredser om, er systemisk og rækker ud over regionen. Det er ikke blot krisen i en national opstand (primært Syrien), men en krise for arabisk tænkning og arabiske samfund, som de behandler. Det er en krise, der finder sted i det sociale. Sådanne sociale kriser har en dialektisk relation til kritik, ikke mindst i marxistisk samfundsteori, der går tilbage til det nittende århundrede (Boland 2013). Fra Marx til 1970'erne var der en vis enighed om, hvad de politiske, økonomiske og sociale kriser i det nittende og tyvende århundrede betød på et systemisk niveau. I denne tradition, som vi simpelthen kunne kalde venstrefløjen, var det kritikens opgave at vise, at under overfladen (superstrukturen) på et system, der tilsyneladende reproducerer sig selv og forbedrer samfundet og den menneskelige tilstand, så genererer kapitalismens grundstruktur i virkeligheden tilbagevendende kriser, det være sig økonomiske, sociale eller politiske: nedbrud, klassekrige og egentlige militære krige. Den radikale kritiks rolle var også at vise, hvordan en krise-fri utopi var mulig. Formålet med kritik var at gøre krisen til et springbræt for social forandring. Krisen var smertefuld, men også et mulighedsrum. For det første fordi den skabte en strukturel splittelse, eller åbning, i maskinrummet for social reproduktion, hvorfra muligheder kunne opstå for social forandring. Og for det andet fordi den skabte et politisk subjekt (den revolutionære), der var engageret i at ændre i stedet opretholde de sociale strukturer. Formålet med kritik var at sætte den analytiske finger på denne splittelse, dette rum, hvorfra forandring kunne opstå gennem det revolutionære subjekts agens (Hage 2015:35-42). Hvis mobiliseringen lykkedes, og kritikken gjorde sit job ordentligt, ville det revolutionære subjekt ændre den sociale forestillingsrum radikalt og gøre en social revolution mulig.

Marxistisk kritik var fremherskende i flere perioder i det tyvende århundrede, sidste gang i 1970'erne. Dens position blev undermineret af verdenshistoriske begivenheder og af marxisternes egen (sunde) selvkritik, ikke mindst

bevidstheden om "faktisk eksisterende socialisme" fra den britiske New Left bevægelse og Solzhenitsyns blotlæggelse af sovjet-kommunismens rædsler til angrende franske maoister i 1970'erne og selvfølgelig afslutningen på verdenskommunismen i 1989. Som jeg har forsøgt at vise i denne artikel, så har krisen på den arabiske venstrefløj sin egen dynamik, der dog også er relateret til kritikkens krise på globalt plan. De intellektuelle, jeg har behandlet her, var alle involveret direkte i kommunistiske partier og kampen for at mobilisere folk for revolution, særligt den palæstinensiske frihedskamp, den libanesiske venstrefløjs kamp for at afskaffe det sekteriske system i den libanesiske borgerkrig og den demokratiske syriske venstrefløjs kamp for at vælte regimet. Kriser – som den libanesiske borgerkrig – var smertefulde for dem der deltog, men betød også en åbning for radikale forandringer. I hvert fald i starten. Den omfattende vold, som de oplevede gjorde, at mange af de revolutionære intellektuelle ret hurtigt afsvar sig den væbnede revolution. Gradvist i løbet af 1980'erne, som et resultat af forandringer i det regionale arabiske intellektuelle felt og den globale venstre-intellektuelle felt, bredte der sig en oplevelse af, at denne krise ikke var en åbning, en chance for social forandring, men en permanent krisetilstand, der hverken ledte til et brud i den kapitalistiske logik, eller – hvad værre er for det revolutionære projekt – skabte de nødvendige betingelser for fremkomsten af et revolutionær subjekt. På denne måde blev radikal kritik af krisen, som Ghassan Hage (2015) så fint har udtrykt det, afløst af kritikkens krise. Kritik fortsatte med at eksistere, men ofte i en slags mod-alle-odds diskurs, hvor den revolutionære intellektuelle kæmper en Sisufos-kamp netop fordi, det revolutionære subjekt er fraværende. Hage (2015: 33-48) beskriver denne tilstand som "stuckedness", oplevelsen af at sidde fast, en tilstand der både beskriver mange menneskers grundlæggende frustration med det sociale system de lever under, og samtidig de intellektuelles oplevelse af at befinde sig i en permanent, uoverkommelig krise.

Venstrefløjens selvopgør siden 1970'erne var nødvendigt for at vende tilbage til en absolut forpligtelse til individuel frihed som den grundlæggende forudsætning for social forandring. I en arabisk kontekst kom denne krise – ikke at forglemme – samtidig med massiv repression fra mange regimer, der reelt gjorde det umuligt for marxister at operere politisk, med mindre de fulgte det syriske kommunistpartis eksempel og støttede op om autokraterne. Under alle omstændigheder havnede deres intellektuelle og politiske projekt i en dyb krise, og kritik stagnerende i elfenbenstårn-attituder og revolutionær nostalgi. De arabiske revolutioner i 2011 repræsenterede muligheden for en tilbagevenden til tiden før 1980'erne, hvor venstrefløjen virkelig troede, at krise og kritik kunne skabe et revolutionær subjekt. Intellektuelle fra den generation husker denne tro. De havde den under huden, og dens afvikling mærkede dem for livet. De fleste havde allerede opgivet projektet, og nogle vendte tilbage til det kortvarigt i 2011 blot for at opgive det igen.

Hvad betyder det arabiske postmarxistiske eksempel for revolutionsteori? For det første har jeg vist, at dannelsen af et revolutionært subjekt foregår i en dialektisk samtale mellem forskellige generationers erfaringer. For at forstå hvordan ideologiske positioner bliver skabt må man, som jeg har forsøgt at gøre i denne artikel, gå tæt på enkelte biografier, der er repræsentative for tendenser. Intellekтуelles visioner er, som David Scott (2014:159) skriver, tæt forbundet med deres liv. Hvis den globale, postmarxistiske venstrefløj i dag har så store problemer med at generere Badiou's "positive modernitet", så er det netop fordi de i sidste fire årtier har levet gennem en permanent krise. Postmarxister har en udtalt tendens til at læse opstandene siden 2008 som en tilbagevenden til den periode, hvor revolution sidst syntes mulig: 1970'erne. Men som de arabiske opstande har vist, så er det tvivlsomt om revolution i dag har de samme forudsætninger som i Kina i 1911, Rusland i 1917 eller Frankrig i 1789, eller for den sags skyld Mellemøsten i 1970'erne. Det er muligt, som Haniyeh og Ashqar argumenterer, at den neoliberale økonomi i dag skaber sociale spændinger, der gør revolutionær mobilisering forventelig. Hvordan denne mobilisering foregår, og hvordan den udvikler sig i konfrontationen med brutale statsapparater, er til gengæld både komplekst og, som Badiou og Laclau pointerer, stærkt betinget af kontekst (Harrison 2011: 12). Det er tvivlsomt om revolutionær subjektivitet overhovedet kan opstå inden for en bestemt socialklasse i dag, og i så fald må hele ideen om en revolutionær subjektivitet gentænkes. Det virker klart, som Jack Goldstone allerede fremhævede i 2001, at en strukturalistisk formular – det han kalder den tredje generation af revolutionsteori – ikke hjælper os meget hverken i form af Skocpols historisk forankrede modeller eller Social Movement Theory's opdaterede modeller (Goldstone 2001:175). Hvis en fjerde generation af teori skal give os en omfattende forståelse og teoretisering af revolution i dag, må den kombinere case studier, etnografi, rational choice og kvantitative modeller og undersøge sociale netværk og politisk magt i staten og uden for staten. Men også subjektivitet og ideologi.

Noter

1. www.ruc.dk/sime. Se blandt andet Haugbolle (2013) og *Arab Studies Journal* 2016 vol. XXIV no. 1 (specialnummer om den arabiske venstrefløj).
2. Schlumberger, Oliver. "Nahost-experten, echten und anderen". *Frankfurter Allgemeine*, 31/3 2011.
3. Hazem Saghieh, "fursa (thaqafiyya) lil-suriyyin, wa rubbamā lil-'arab" (en (kulturel) mulighed for syrerne, og muligvis for araberne), *al-hayat*, 29/3/2014; Hazem Saghieh, "tathqif as-syasa ba'd tasyis ath-thaqafa" (kulturaliseringen af politik efter politiseringen af kulturen), *al-hayat*, 8/4/2014
4. Shafiq Nadhem al-Gabra, "ladhat jil ath-thawra al-'arabiyya 2011" (2011 generationens øjeblik), *al-hayat*, 25/8/2011.
5. Fawwaz Taboulsi, Bidayyat 2011.

6. "Al-riwa'i al-lubnani al-kabir Ilias Khoury: al-sha'b a'tana darsan balighan al-thawra ... fa hal fahimna?" (Den store libanesiske romanforfatter Elias Khoury: Folket lærte os en vigtig lektie i revolutionen... men har vi forstået den?). *Akhbar al-Adab* 1004, 21. Oktober 2012.
7. Hazem Saghyeh, "Muhawala fi wasf 'ahwalina", *al-hayat*, 13/5/2014.
8. Se f.eks. Yazan al-Saadi: "Mahdi Amel's revival manifests ache for local revolutionaries". *Al Akhbar English*, 9/4 2014. <http://english.al-akhbar.com/node/19362>.

Litteratur

- AlMaghiouth, Nada et al. 2015: "Who frames the debates on the Arab Uprisings? Analysis of Arabic, English, and French academic scholarship". *International Sociology*, (24) 1.
- Ashqar, Gilbert 2013: *The People Want – A Radical Exploration of the Arab Uprisings*. London: Saqi Books.
- Bayat, Asef 2005: "Islamism and Social Movement Theory". *Third World Quarterly* 26 (6).
- Bayat, Asef 2009: *Life as Politics – How Ordinary People Change the Middle East*. Stanford: Stanford University Press.
- Badiou, Alain 2002: *Ethics*. London: Verso.
- Badiou, Alain 2014: *The Rebirth of History: Times of Riot and Uprising*. London: Verso.
- Badiou, Alain 2014a: "'A present defaults – unless the crowd declares itself': Alain Badiou on Ukraine, Egypt and finitude". *Verso blog*, april 2014. <http://www.verso-books.com/blogs/1569-a-present-defaults-unless-the-crowd-declares-itself-alain-badiou-on-ukraine-egypt-and-finitude>.
- Beinin, Joel og Vairel, Frederic (eds.): *Social Movements, Mobilization, and Contestation in the Middle East and North Africa*. Stanford: Stanford University Press.
- Berger, Mark 2004: "After the Third World? History, Destiny and the Fate of Third Worldism". *Third World Quarterly*, 25 (1):9-39.
- Boland, Tom 2013: "Towards an Anthropology of Critique: The Modern Experience of Liminality and Crisis". *Anthropological Theory* 13(3):222-239.
- Scott, David 2014: "The Temporality of Generations: Dialogue, Tradition and Criticism". *New Literary History*, 45 (2):157-181.
- Foucault, Michel 1984: "Truth and Power", i Rabinow (red.): *The Foucault Reader*. New York: Pantheon.
- Frangie, Samer 2012: "Theorizing from the Periphery: The Intellectual Project of Mahdi 'Amil". *International Journal of Middle Eastern Studies*, 44 (3):465-482.
- Gerges, Fawaz 2015: *Contentious Politics in the Middle East – Popular Resistance and Marginalized Activism Beyond the Arab Uprisings*. New York: Palgrave Macmillan.
- Goldstone, Jack 2001: "Towards a Fourth Generation of Revolutionary Theory". *Annual Review of Political Science*, 4 (1):139-187.
- Goodwin, Jeff og James Jasper 1999: "Caught in a Winding, Snarling Vine: The Structural Bias of Political Process Theory". *Sociological Forum*, 14 (1).
- Hage, Ghassan 2015: "On Stuckedness", i *Alter-Politics: Critical Anthropology and the Radical Imagination*. Melbourne: Melbourne University Press.
- Haniyeh, Adam 2013: *Lineages of Revolt: Issues of Contemporary Capitalism in the Middle East*. London: Haymarket Books.

- Harrison, Oliver 2011: "Revolutionary Subjectivity in Post-Marxist Thought: The Case of Laclau and Badiou". *Global Discourse*, 2 (2):1-13.
- Hashemi, Nader 2014: "The Conscience of Syria—Interview with the Syrian Activist and Intellectual Yassin al-Haj Saleh". *Boston Review*. <http://www.bostonreview.net/world/postel-hashemi-interview-syrian-activist-intellectual-yassin-al-haj-saleh>.
- Haugbolle, Sune 2013: "Social Boundaries and Secularism in the Lebanese Left". *Mediterranean Politics*, 18 (3).
- Haugbolle, Sune 2015: "Moving through the Interregnum: Yassin al-Haj Saleh in the Syrian Revolution". *Middle East Journal of Culture and Communication*, 8 (1).
- Hunt, Lynn 1984: *Politics, Culture, and Class in the French Revolution*. Berkeley: University of California Press.
- Jabar, Faleh (red.) 1997: *Post-Marxism and the Middle East*. London: Saqi Books.
- Kassab, Elizabeth Suzanne 2009: *Contemporary Arab Thought: Cultural Critique in Comparative Perspective*. New York: Colombia University Press.
- Kassab, Elizabeth Suzanne 2014: "Critics and Rebels: Older Arab Intellectuals Reflect on the Uprisings". *British Journal of Middle Eastern Studies*, 41 (1).
- Ketchley, Neil 2014: "The Army and the People are One Hand! Fraternization and the 25th January Egyptian Revolution". *Comparative Studies of Society and History*, 56 (1).
- Kurzman, Charles 2005: *The Unthinkable Revolution in Iran*. Harvard University Press.
- Meijer, Roel 2005: "Taking the Islamist Movement Seriously: Social Movement Theory and the Islamist Movement". *International Review of Social History*, 50 (2).
- Mitchell, Timothy 2002: *Rule of Experts – Egypt, Techno-Politics, Modernity*. Berkeley: University of California Press.
- Sim, Stuart 2002: *Post-Marxism: An Intellectual History*. London: Routledge.
- Sing, Manfred 2013: "Marxismus in arabischen Ländern – Versuch einer De-Provinzialisierung". *Osteuropa*, 5-6:233-254.
- Skocpol, Theda 1979: *States and Social Revolutions: A Comparative Analysis of France, Russia and China*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Talhami, Ghada 1997: "An Interview with Sadik Al-Azm". *Arab Studies Quarterly* 19 (3):113-126.
- Thomassen, Bjørn 2012: "Notes Towards an Anthropology of Political Revolutions". *Comparative Studies in Society and History*, 54 (2).
- Tikriti, Abdel Razzaq 2013: *Monsoon Revolution: Republicans, Sultans, and Empires in Oman, 1965-1976*. Oxford: OUP.
- Tilly, Charles 2008: *Contentious Performances*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Traboulsi, Fawwaz 2013: *Thawrat bila thuwar* (revolutioner uden revolutionære). Beirut: dar al-saqi.
- Tripp, Charles 2013: *The Power and the People – Paths of Resistance in the Middle East*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Vairel, Frederic og Michel Camau (eds.) 2014: *Soulèvements et recompositions politiques dans le monde arabe*. Montreal: Les Presses de l'Université de Montréal.
- Wictorowitz, Quintain 2004: *Islamic Activism: A Social Movement Approach*. Bloomington: Indiana University Press.

...بسم الله الرحمن الرحيم...

ما شاء الله
ما شاء الله
ما شاء الله

۲۸۷
کسری
یا صغیر
م

۱۹۹۶م

ربیع
۱۴۱۷